

Modalitati de prelucrare în stil clasic a colindului din cultura româneasca orala.

Conf. univ. dr. Ovidiu Papana

Muzica – luata ca mijloc de comunicare între oameni – a ocupat întotdeauna un loc aparte în viața spirituală a acestora. Fata de comunicarea obișnuită, pentru care omul folosește limbajul verbal (cu funcție preponderent utilitară), muzica dispune de alte mijloace de transmitere a ideilor sau a trăirilor, care acționează mult mai profund asupra psihicului uman.

În cadrul vieții cultural-artistice, muzica rituală se detasează în mod evident de celelalte genuri, ea având un statut social diferit. La majoritatea genurilor artistice, comunicarea este interumană (de la individ la individ). Muzica rituală însă presupune un dialog cu „sacru”, cu supranaturalul, destinația ei nefiind individul obișnuit (cu toate că se desfășoară de cele mai multe ori tot într-un cadru social). Nu întâmplător, cântecul ritual întâlnit la majoritatea culturilor orale este una din formele cele mai vechi și mai stabile de exprimare artistică. El a străbătut secolele având în esență același mesaj – comunicarea superioară și apropierea de divinitate (sau de absolut).

Cântecul ritual din cadrul culturilor orale a beneficiat de o slefuire migăloasă în timp. Acest lucru a făcut ca el să atingă sub aspectul conținutului și al formei o perfecțiune rar întâlnită în cadrul fenomenului artistic. Având în vedere aceste considerente, în momentul în care se pune problema prelucrării acestui tip de cântec, trebuie clarificate mai întâi următoarele întrebări:

Ce și cât ne putem permite să prelucram la un astfel de repertoriu pentru a nu-i denatura mesajul inițial?

Cum prelucram cântecul ritual oral în cadrul culturii scrise?

Care sunt cele mai adecvate mijloace de prelucrare muzicală pentru un gen de această factură?

Într-adevăr, inițiativa de a prelucra cântecul ritual este foarte dificilă în primul rând pentru faptul că nu putem să ne permitem deturarea scopului inițial al acestei creații. Comunicarea cu sacru – în cadrul lucrărilor prelucrate – nu poate să coboare la nivel de divertisment artistic, oricât de bine ar fi alcatuită noua creație muzicală sub aspect estetic. Această creație nu are nevoie să fie înfrumusețată (cosmetizată), ea trebuie să conțină aceleași profunzimi a comunicării cât și același fior launtric (trăsături care au fost deja bine puse în valoare la piesa originară). În mod ideal, mijloacele de expresie muzicală folosite în cadrul culturii scrise ar trebui în acest caz să completeze mesajul inițial al piesei folclorice. Ele nu au cum să fie aplicate sablonar. Fiecare prelucrare de acest fel poate să își păstreze amprenta sa personală și prin modul în care este realizată compozițional. La atingerea acestui deziderat concurează două mari calități pe care trebuie să le posedeze compozitorul: intuiția și ingeniozitatea. Creația care a fost luată drept model trebuie să fie studiată și înțeleasă în toată intimitatea sa (este ca un fel de preluare de mesaj). Numai în acest mod pot fi transmise și puse în valoare toate particularitățile inițiale ale genului ritual, fiind creația rezultată de o manieră de lucru marcată de rutină, printr-o abordare tehnicizată a compoziției.

Prelucrarea sau valorificarea artistică a acestui gen muzical presupune pe plan socio-cultural o responsabilitate deosebită. În astfel de cazuri sunt condamnabile în primul rând încercările cotidiene de a promova – spre exemplu – colindul tradițional (într-o manieră evident comercială) sau cele care își propun chiar crearea unor noi piese, fără o minimă valoare

estetica, „botezate” tot cu denumirea de colind. De cele mai multe ori persoanele care se încumeta sa faca acest lucru au o cultura muzicala modesta. Ele se erijeaza în postura de „pseudo-autori” populari, cautând sa impuna o jenanta cultura de consum. Aceste persoane nu pot percepe (sau nu vor sa perceapa) la nivel mental adevarata forma de manifestare artistica a genului ritual, reducând colindul la o productie facila. Astfel, se întâlnesc în momentul de fata – difuzate pe diverse cai – unele piese cu un palid continut religios care au intercalate interludii instrumentale cu formule ritmico-melodice tipice stilului doinit (dupa modelul cântecului propriu-zis), total inadecvate pentru genul ritual. Tot atât de aberante sunt si încercarile (sincere de altfel) ale altor persoane de a aborda repertoriul ritual în conditiile în care nu au un minim de cunostinte de specialitate sau nu dispun de o cunoastere adecvata a fenomenului muzical din cultura orala. Apar în aceste conditii caricaturi artistice care se pretind a fi incluse în cadrul genului ritual, ele facând mari deservicii pe linie cultural-artistica. Tipice pentru aceste încercari sunt textele siropoase cu subiect religios, sau pe plan muzical melodiile plagiate ori compuse dupa modelul celor de divertisment (promovate înca în cadrul unor culte religioase).

La noi în tara, în cazul colindului, prin faptul ca acest gen a fost marginalizat o jumătate de secol, în momentul de fata, foarte putine persoane mai cunosc detalii despre aceasta creatie artistica. Dupa caderea regimului comunist, când fenomenul religios a intrat în forma sa fireasca de manifestare, colindul (ca gen) s-a reintegrat în circuitul valorilor traditionale. Fenomenul de redescoperire a valorilor crestine este laudabil si benefic sub toate aspectele, mai ales ca în ultimul timp se pare ca s-a renuntat la o abordare strict dogmatica. A aparut însa în aceasta perioada, în primul rând datorita ignorantei, forma de colind amintita mai sus, total diferita de manifestarea initiala (colindul de divertisment, sau mai deranjant – colindul slagar). Trist este însa faptul ca, mai ales generatia tânara crede în mod sincer (din necunostinta de cauza) ca din punct de vedere functional colindul are aceasta destinatie . Indiferent care ar fi motivatia factica a fenomenului (ignoranta sau interesele pecuniare), cei care promoveaza sau impun „pe piata” astfel de creatii trebuie sa înțeleaga cu maxima responsabilitate un lucru elementar: noi avem deja bine definite genurile rituale iar acestea nu trebuie sa fie deformatate în mod artificial.

În creatia culta româneasca exista destul de multe exemple în care a fost pus în valoare cântecul ritual de provenienta orala. Putem mentiona în primul rând prelucrarile corale de colinde precum si unele lucrari simfonice (de exemplu „Divertismentul rustic” de Sabin Dragoi). Cred ca prelucrarea materialului ritual de origine folclorica din zilele noastre ar trebui sa porneasca de la aceste modele pentru reînnoirea unei practici muzicale (finalizata în plan superior), care din pacate a fost oarecum întrerupta prematur în cadrul culturii noastre clasice de esenta nationala.

Sub aspect compozitional, nu au fost fixate nici un fel de jaloane, cu ajutorul carora sa se stabileasca o anumita forma de prelucrare a acestui gen. Exista însa o serie de constrângeri care ne obliga sa nu putem folosi (dupa modelul clasic) toate mijloacele de prelucrare muzicala a materialului folcloric original. Cea mai spinoasa problema ar fi cea legata de linia melodica propriu-zisa a acestui repertoriu. Ea nu poate fi transfigurata. Executia unui colind traditional presupune repetarea (într-un numar nefiresc de mare pentru vremurile moderne) a unor fraze scurte care alterneaza cu un refren. De fapt la colind, aceasta forma de discurs melodic reprezinta esenta mesajului ritual. El se distinge în primul rând prin simplitate si conciziune. Prelucrarea melodiei initiale într-o astfel de situatie presupune un mare risc, deoarece este foarte dificil de a mai adauga ceva sau de a modifica un astfel de mesaj artistic. În acelasi context putem observa si faptul ca multe din melodiile colindelor traditionale,

datorita modului lor specific de executie în cadrul practicii rituale (cântatul preponderent monodic) au o scara modala. Se ivesc în acest caz si o serie de probleme legate de învesmântarea pe verticala a acestui tip de melodie. În multe zone ale tarii colindatul este însoțit de batai ritmice executate la dube (dobe). Folosirea instrumentelor membranofone în practica populara (la colindatul propriu-zis) ne ofera în cadrul prelucrarilor posibilitatea de a utiliza cu multa subtilitate o gama variata de poliritmii, care sunt întâlnite de altfel foarte frecvent si în repertoriul traditional.

Pentru a aborda o posibila forma de prelucrare în stil clasic a unei piese rituale, am luat ca exemplu din cadrul repertoriului oral de referinta, o „colinda” cântata la sarbatorile de iarna în perioada interbelica, în cartierul Mehala al orasului Timisoara. La acest tip de colind, în privinta modului de interpretare, se poate remarca o maniera de executie inedita. Astfel, grupul de colindatori avea un solist (vocea întâia solistica), acesta fiind în cadrul interpretarii si pe post de „dobas” (mânuiitor al dobei). În timpul executiei versului, un al doilea solist (vocea doua solistica) se interpunea la unison peste linia melodica initiala. Refrenul era cântat de întregul grup tot la unison sau în cazul altor colindatori, la doua voci, sub influenta cântatului coral specific pentru zona Banatului. Doba însotea poliritmic discursul muzical. În privinta executiei ritmice exista o mica particularitate. Doar uni timpi ai masurii erau batuti cu batul (în mod obisnuit). Efectul de poliritmie la doba se obtinea prin faptul ca între bataile initiale executate cu batul erau intercalate (cu mâna stânga) si alte desene ritmice, marcaje mai reduse ca intensitate. Aceste batai distincte erau facute cu un degetar din lemn plasat pe degetul mijlociu al mâinii stânga (doba fiind sprijinita pe sold cu aceeasi mâna). Cele doua tipuri de zgomot produse la doba erau bine differentiate sub aspect timbral. Ele completau în mod benefic discursul melodic vocal al colindului. Fiecare colindator din grup mai avea în cadrul recuzitei muzicale si câte un cracan pe care erau fixati câtiva zurgalai. La refren se lovea cu cracantul de podea, marcându-se (în plus fata de executia amintita) cu un clinchet de zurgalai, timpii tari ai masurii din cadrul liniei melodice. În ansamblul sau, colindul era destul de greu de executat. În aceste conditii, mai ales „dobasul” (cu rol si de solist vocal) trebuia sa posede aptitudini muzicale deosebite pentru a putea face fata unei astfel de interpretari. (A se vedea exemplul cu numarul unu).

Am anexat în continuarea piesei exemplificative, prelucrarea propriu-zisa a acesteia, pentru a se putea observa mai usor maniera de lucru folosita pentru un astfel de colind (exemplul cu numarul doi). La prelucrarea în stil clasic a materialului de referinta am tinut cont de toate particularitatile interpretative ale colindului originar. În privinta procedeelelor compozitionale folosite, am cautat de asemenea sa respect pe parcursul desfasurarii piesei toate principiile enuntate anterior, în speranta realizarii unei lucrari reusite, care cauta sa puna în valoare un gen foarte dificil de prelucrat din cultura noastra orala.